

ARANKA GYÖRGY ÉS A TUDOMÁNY MEGÚJULÓ ALAKZATAI

Szerkesztette
BIRÓ ANNAMÁRIA
EGYED EMESE

KOLOZSVÁR
2018

A kiadást támogatta:

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018

Felelős kiadó: Biró Annamária
Korrekter: András Zselyke
A névmutatót készítette: Csata Adél
Kottagrafika: Lokodi András
Műszaki szerkesztő: Virág Péter
Borítóterv: Bodó Zalán

Nyomdai munkálatok: F&F INTERNATIONAL Kft., Gyergyószentmiklós
Felelős vezető: Ambrus Enikő, ügyvezető igazgató

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Aranka György és a tudomány megújuló alakzatai / szerkesztette: Biró Annamária, Egyed Emese.

- Cluj-Napoca : Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018

Index

ISBN 978-606-739-100-8

I. Biró, Annamária (ed.)

II. Egyed, Emese (ed.)

82.09

Tartalom

Bevezető szavak	7
I. KUTATÁSOK ARANKA GYÖRGY MUNKÁSSÁGÁRÓL.....	9
KISS ENDRE	
Aranka György és a köztes felvilágosodás.....	11
LACZHÁZI GYULA	
Aranka György „ember esmérete” a felvilágosodás antropológiájának kontextusában	21
HEGEDÜS BÉLA	
(Anya)nyelvelmélet és tudománytörténet. Aranka György a nyelvről	37
KERTI JÓZSEF	
„Add ki tehát Kedves Barátom bátran munkáidat...” A kézirtattól a nyomtatásig: Aranka György verseskötetének kiadástörténete	47
BIRÓ ANNAMÁRIA	
Intézményszervezési kérdések az Aranka-levelezésben	73
EGYED EMESE	
A <i>journal</i> . Az Erdélyi Magyar Nyelvemlévelő Társaság első félévre szánt lapszámai...89	
BODNÁR-KIRÁLY TIBOR	
„a’ Törvényeknek vélek együtt Rabjai, vagy ismét vélek együtt Urai vagyunk, és maradunk törvényesen” Összehasonlítás és tudomány a 18. század végi magyarországi politikai diskurzusban	109
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN	
Aranka György közköltészeti gyűjteményei az Országos Széchényi Könyvtárban	133
II. A TUDOMÁNYOSSÁG ALAKZATAI (18–19. SZÁZAD).....	155
Tudás, pozíció, identitás(teremtés)	157
KONTLER LÁSZLÓ	
Keleti barbárok az északi vadakról. Felvilágosult magyarok és a lapp örökség	159
TÖRÖK BORBÁLA ZSUZSANNA	
Lexikonok párbeszéde. Információ és tudástérképek az erdélyi statisztikák tükrében a 19. század első évtizedében.....	179
RAB IRÉN	
A felvilágosodás filozófiájának nagy reménysége: Michael Hißmann (1752–1784).....	193

HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY	
Benkő József és a székely eredetkérdés	205
VULKÁN VERA TÜNDE	
Mártonfi József püspöki kinevezése	213
SÓFALVI EMESE	
Bánffy György, a kolozsvári Muzsikai Egyesület első védnöke.....	235
Az intézményesülés fokozatai.....	253
AJKAY ALINKA	
<i>Solennia</i> – egy kis-honti tudós társaság	255
CSATA ADÉL	
Erdélyi román tudományos igyekezetek a 18–19. század fordulóján	263
KOLLÁR ZSUZSANNA	
Mintaadó szervezeti formák a Magyar Tudós Társaság működési rendjében	279
FEKETE NORBERT	
A testületi kritika és a szerzői névhasználat problémája a 19. század első évtizedeinek magyar irodalmában	299
EGYED ÁKOS	
A Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága és tevékenysége. A <i>Székely oklevéltár</i> kiadása	321
Nyelvek világa (poétikum, politikum)	331
PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA	
Az erdélyi diáktársaságok drámafordításai	333
BOÉR MÁTÉ	
„De így kell-e fordítani Cicerót?” – Kovásznai, Kazinczy és a <i>Somnium Scipionis</i> két magyar változata.....	353
SIMON-SZABÓ ÁGNES	
Erdélyi szálak Schiller esztétikai írásainak korai magyar fogadtatástörténetében.....	367
Kutatási technológiák.....	385
MOLNÁR ILDIKÓ	
Irodalmi levelezéskutatás és nemzeti identitástudat. Jancsó Elemér felvilágosodáskutatásai.....	387
ORBÁN LÁSZLÓ	
Levelezéshálózatok mintázatai a régi századfordulón.....	399
TÓTH BARNA	
Levelezések elektronikus feldolgozása, elméleti és gyakorlati kérdések.....	415
A kötet szerzői.....	428
Névmutató	429

A testületi kritika és a szerzői névhasználat problémája a 19. század első évtizedeinek magyar irodalmában*

A 18. századtól folyamatosan visszatérő felvetés, hogy a kritikusi beszédpozíciót csakis egy tudós társaságnak van joga betölteni. Ez a kérdés akkor is felmerült, amikor a 19. század első évtizedeiben a korabeli teoretikusok a recenzió státuszát igyekeztek tisztázni. Ennek során központi kérdéssé vált a beszédpozíció megszerzésének problémája, melyhez szorosan hozzákapcsolódott a recenzens által használt név is. A korabeli kritikai gyakorlat során a recenzensek előszeretettel rejtették el nevüket vagy használtak álnevet. A név elrejtése alapvetően gyanakvóvá tette az olvasókat a kritikákban található kijelentések igazságtartalmával kapcsolatban. A változatos szerzői névhasználat azonban személyesítő megjegyzések közzétételének lehetőségét biztosította a recenzens számára, ami a bírálatokkal szembeni ellenérzésekhez vezetett. Ennek a problémának az áthidalására kínált megoldást a kritikát kizárólagosan gyakorló, ítéleteit saját nevével vállaló tudós társaság intézménye. Tanulmányomban először azt vizsgálom, hogy miképpen jelent meg ez a gondolat Füredi Vida *A' Recenziókról* című 1817-ben, a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent tanulmányában.¹ Másodszor arra keresem a választ, hogy Füredi koncepciója hogyan valósult meg a Magyar Tudós Társaság bírálati gyakorlatában.

Kritikai beszédlehetőség Füredi Vida tudós társaságában

A beszédlehetőség megteremtésének kérdése a kortársak számára nem csak a kritikusi pozíció legitimációját jelentette, hanem a recenzens által tett kijelentések garanciáját is, így a bírálóknak nemcsak a közösségi felhatalmazás kérdésére kellett választ adniuk, hanem biztosítaniuk kellett állításaik ismeretelméleti megalapozottságát is. A kritikusi ítéletek igazságkritériumát azért tartották fontosnak, mert a recenzeálást elsődlegesen az igazság kimondásának szándéka vezérelte, amihez további felelősségként

* A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-16-3-IV. kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

1 FÜREDI Vida, „A' Recenziókról”, *Tudományos Gyűjtemény* 2, 6. sz. (1818): 3–32.

társult az írók tanítása. Ennek köszönhetően különböző elgondolások születtek a kérdés megoldására, amelyek rendszeresen összekapcsolódtak a szerzői névhasználat problematikájával. Ezek egyike volt a testületi kritika.

Füredi Vida² *A' Recenziókról* című tanulmányában elsődlegesen illő hangnemet megütő, személyesítést kerülő, igazságos ítélkezést várt el a kritikusoktól. Részletesen kifejtette, hogy a nemzet még a követendőnek ítélt antik kritikusokhoz (köztük Martialishoz!) közelítő recenziók ítéletében sem bízhat meg, annak ellenére, hogy szerinte bölcsen és igazán ítélték, és az adott tárggyhoz értettek.³ Még ezen kompetens személyek ítélete sem lehet teljesen helytálló, mivel az ilyen recenzióknak is

tsak egy a' szíve, egy az elméje, és ez tsak tulajdon érzésekkel, és gondolatokkal bír a' mi még nem elég más szívek, és elmék érzeménnyeknek, és gondolatyaiknak tökéletes elfogadására, kimerítésre, és igaz megítélésére.

Az egyéni kritikusok ítéleteinek relativitását szemléltette a Himfy kötetéről írt kritikával, a könyv ugyanis „magyarúl, németül édig emeltetett, porig aláztatott, tűzre kárhoztattatott”. Az önálló recenziókhöz hasonlóan alkalmatlannak tartotta a kritikus beszédpozíció elfoglalására a folyóiratokat is. A szövegben „valamelly hónapos írásnak” nevezett *Tudományos Gyűjtemény* példáját arra használja, hogy egy ilyen, több személy kollektív munkájának tekintett lap sem lehet képes „az elmemíveknek minden részről megálló, s javallható megítélésére”, mivel a szerzők eltérő képességekkel és tudományos eredményekkel rendelkeznek, ami egy közös és igaz ítélet meghozatalához nem elegendő. A fentebb említett elképzelések kudarca nyomán arra a következtetésre jut, hogy csak

egy több jeles tagokból álló Tudós Társaságnak lehet igaz jussa az elmemíveket megítélni, és ezen tagok mind olyanok legyenek, kik már önnön jeles elmemívek által az egész Nemzet előtt megbizonyították, hogy ahhoz értenek, a' miről szólni magoknak just vesznek.⁴

Füredi csak egy ilyen tagokból álló intézményt tartott alkalmasnak a több szempon- tot egyesítő, közös(ségi) álláspontot képviselő ítélet meghozatalára.⁵ Füredi fentebbi megjegyzésének lényeges névhasználati kötődései vannak. Bár a kijelentés explicit módon nem tartalmazza, de magától értetődőnek tűnik, hogy a tudós társaság tagjai egytől

2 Az álnévvel kapcsolatban lásd VISZOTA Gyula, „Kisfaludy Sándor a recenziókról”, *Akadémiai Értesítő* 18, 2. sz., (1907): 81–88, 86; CZIFRA Mariann, *Kazinczy Ferenc és az ortológusok: Árnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában*, Ligatura (Budapest: Ráció Kiadó, 2013), 111; VADERNA Gábor, *Élet és irodalom: Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében*, Ligatura (Budapest: Ráció Kiadó, 2013), 153.

3 FÜREDI, i. m., 9.

4 *Uo.*, 10–11, 21–22.

5 HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Elkülönülő és közösségi irodalmi programok a 19. század első felében: Fáy András irodalomtörténeti helye*, Csokonai Könyvtár, 21 (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2000), 46.

egyig olyan személyek legyenek, akik saját névvel ellátva már a nemzet színe elé bocsátották munkáikat. A kitűnő művek a hozzáértést, míg az onimikus névhasználat az ismertséget garantálhatta, ami így együtt lehetővé tette a beszédpozíció elfoglalását. A név feltüntetése a kritikus gyakorlatban is fontos szerepet kap, amikor Füredi a kritikusokkal kapcsolatos elvárásait fogalmazza meg:

Ollyanok legyenek, hogy szívek semmi alacsony, gyarló emberi indulatot táplálni ne láttassék, és azt, a' mit közülök egy mond, valamennyien minden félelem és tartózkodás nélkül aláírni merjék.⁶

A tudós testületnek a *sine ira et studio* elvét alapul véve kerülnie kell mindennemű személyesítést, továbbá az egyes tagok megalapozott véleménye a testület közös ítéletévé válik, melyet a nemzet előtti nyilvánosságban a döntésben résztvevők nevének feltüntetésével erősítenek meg. Az ítéletek közösségivé emelése és névvel való vállalása nemcsak a recenzenseknek ad bátorságot az ítélethozatalra, hanem lehetővé teszi az elfogulatlanságot, legyőzve ezzel az igazság kimondásának egyik legfőbb akadályát. Füredi szerint ugyanis csak egy elfogulatlan közösségi ítéletet hozó testület garantálhatja, hogy az írók ne váljanak megosztottá a feszültségkeltésre és a szerzők megsértésére törekvő, „az indulatyaikkal birni nem tudó Recensensek” által, akik szándékosan rosszul értelmezik a szólás szabadságát, valamint ártónak tekintett tevékenységükkel megosztják a nemzetet, vitát generálnak, amely egyaránt árt a hazának és a literatúrának.⁷ Ezek alapján az elvárt és az elítélendő kritikus attitűd összekapcsolódik a névhasználat problematikájával. Alapvetően nem lehet kijelenteni, hogy Füredi ellenezte volna az onimiatól eltérő névhasználati gyakorlatokat. Ezt jól mutatja, hogy az általa írt cikk is nagy valószínűség szerint több szerző kollektív, közös álnéven írt munkája.⁸ Füredi arra a jelenségre hívta fel a figyelmet, hogy a névtelen és álneves szerzők többnyire elfogult, személyesítő, megosztó és tudományosan kevésbé megalapozott alkotásokat hoznak létre, amivel élesen szembeállította az általa elképzelt, a nevét vállaló tudós társaság gyakorlatát. Mindez olyan gondolkodásra mutat, mely az irodalomnak a nemzetet összefogó és reprezentáló szerepköreit tartja hangsúlyosnak. Fürediben az anonim és pszeudonim szerzőségű recenziók egyes hazai és külföldi példái egyaránt rossz közérzetet keltenek:

Ki olvashattya undorodás nélkül Voltairenek antricensióját [...]. Így nálunk ki javallya a' Mondolatnak, tzimképét, az Antimondolatot, a' Tükrötskét, a' Morális Katekizmusnak recensiójára adott immoralis feleletet? Éppen nem lehet tsodálni, hogy némelly jeles Írók, kiket a' természet a' közjónak gyarápí-

6 FÜREDI, *i. m.*, 10.

7 *Uo.*, 16.

8 CZIFRA, *i. m.*, 111.

tására formált, a' literatori körből kiállanak; mert ugyan kinek is legyen kedve a' dertze [apró dara⁹] közé keveredni?¹⁰

Füredi megidézi mind Voltaire Fréronnal szembeni névtelen írásokban zajló vitáját,¹¹ illetve a hazai, többnyire szintén anonim, általa gúnyiratként értelmezett recenziós gyakorlatot, amelynek az eddigieken túl egyenes következménye, hogy az írókat eltántorítják az alkotástól, ami veszélyt jelent a hazai literatúrára. Ehhez hasonló jelenséget ecsetel a P. Sz. A. áljelű szerző a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent bírálata kapcsán is. Ezt a művet az ún. „Fél Recensensek”, akik igénytelen kritikáikat mocskolódásokkal zsúfolják tele, hogy pártoskodást szítsanak, egyik jellegzetes munkájaként mutatja be.¹² Hasonlóan elítélendő gyakorlatot követnek „a' magyar elmemíveknek német Recensei” is. Ezek „többnyire magyar Írók”, akik álneven vagy névtelenül publikálnak külföldi lapokban. A hazai literatúráról a külhoni befogadók csupán nem ellenőrizhető, torzított képet kaphatnak, amit nagyban befolyásolnak a többnyire saját meggyőződéseik miatt igencsak elfogult rejtőzködő recenzensek érdekei is.¹³ Az álneves és névtelen írások Füredi értelmezésében sokkal jobban magukban hordják annak lehetőségét, hogy az írókat elfordítsák a hazai irodalomtól, lejárassák a nemzetet a külföld előtt, és megosszák a közönséget. Ezeket a jelenségeket számba véve a következőkre figyelmeztet: „nem az idegen erő rontotta-meg hajdan Pannoniának rémítő hatalmát, hanem az az egymás ellen forraltt és lobogással buzogó irigykedés, mely fene ként a' Nemzetnek tagjait megvesztegette”.¹⁴ Füredi itt a Mohács-toposz jellegzetesen 18. századi értelmezését alkalmazta a literatúra világára, amivel azt hangsúlyozta, hogy a nemzet és az írók megosztottsága hasonló veszélyeket hordoz magában.¹⁵ Ezek elkerülését a literatúra világában csak egy, a nemzet egységét képviselő tudós társaság garantálhatja, és csak ennek lehet joga a kritika gyakorlására.

9 CZUCZOR Gergely és FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára*, 6. köt (Pest: Emich Gusztáv, 1862–1874), 1: 1205.

10 FÜREDI, *i. m.*, 18–19.

11 CZIFRA, *i. m.*, 88.

12 FÜREDI, *i. m.*, 24–25; P. Sz. A., „Észrevételek némelly új szók felől”, *Tudományos Gyűjtemény* 2, 3. sz. (1818): 78–82.

13 *Uo.*, 15, 23.

14 *Uo.*, 31.

15 S. VARGA Pál, „»...keressetek alkalmat a' hajdanra vissza nézhetni...«: Mohács emlékezethellyé válása a 19. század elejének magyar irodalmában”, in S. VARGA Pál, *Az újrászótt háló: Kulturális mintázatok szerepe a felvilágosodás utáni magyar irodalomban*, 63–74 (Budapest: Ráció Kiadó, 2014), 65–66.

A testületi kritika és a névhasználat a gyakorlatban: az Akadémia bírálatai

A Magyar Tudós Társaság kötelességének tekintette, hogy a különböző művekről bírálatokat adjon. Ez a felfogás a következőképpen jelenik meg a testület 1831-ben kiadott *Alaprajzában*:

A' munka becsének köz hirül adása, a' jó 's rossz kimutatása, mind az olvasó közönségnek, mind az írói pályára indult ifuságnak hasznos utmutatásul szolgálván, a' tudós társaság ügyelni fog arra, hogy bármelly nyelven írott munkák, értekezések [...] tulajdonságai, tudományos és erkölcsi hasznai, valamint szinte fogatkozásai és tévedései szorgos gonddal, de mégis tiszta szelíd lélekkel ítéltesse meg.¹⁶

Szemben az akadémiai mozgalom olyan dokumentumaival, mint Bessenyei György *Jámbor szándéka* vagy a fentebb taglalt Füredi-cikk, a testületi bírálat kizárólagos legitimitását hangsúlyozó érveléssel szemben a Tudós Társaság nem korlátozta más fórumok jogát a kritikához.¹⁷ Ellenben az *Alaprajz* a bírálatok témájával kapcsolatban megszorításokkal él:

A bírák azonban soha se feledjék, hogy munkás hivatalok egyedül csak a' honni nyelv műveltetésére, és az ezzel öszvekött tanultságra vagy szorítva; a' haszontalan, szívet lelket ingerlő, a' szép egyességet dúló vetekedésektől, úgy a' vallást, az ország polgári állapotját és polgári kormányát illető, vagy akármely más politikai tárgyak vitatásától óvják magokat.¹⁸

A kritikákat a társaság folyóiratában, a *Tudománytárban* szándékoztak közreadni. Emellett, a különböző akadémiai pályázatokhoz (pl. drámai jutalomtétel, a tudományos osztályok jutalomkérdései) és díjazások (pl. nagyjutalom) keretében belső bírálati gyakorlat is létrejött. A korabeli nyilvánosságban az Akadémia nyomtatott kritikáival és a díjosztásokhoz kapcsolódó bírálati gyakorlatával kapcsolatban egyaránt aggályok merültek fel, melyek a társaságon belül és az irodalmi életben vita tárgyává váltak.

A Tudománytár és a szerzői névhasználat problémái

Elsődlegesen az Akadémia folyóiratába, a *Tudománytárba* adandó bírálatok kapcsán merültek fel problémák. A vita tétje elsősorban az volt, hogy a készülő új lapba kritiká-

16 [NÉVTELENÜL], *A' Magyar Tudós Társaság alaprajza és rendszabásai*, (Pest: Trattner-Károlyi Nyomda, 1831) (a továbbiakban: *Alaprajz*), 6–7.

17 BESSENYEI György, *Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék*, (Bécs: Hummel, 1790), 34–35.

18 *Alaprajz*, i. m., 6–7.

kat vagy ítéletet nem tartalmazó kivonatokat vegyenek fel. Az első nagygyűlés munkáját négy előkészítő bizottság támogatta, melyek közül az egyik a *Tudománytár* ügyével foglalkozott. 1831. február 20-án a következő előterjesztést tették:

A' magányos íróktól készült 's közrebocsátott könyvbírálatok is a' Társaság' folyóírásában kivonatok által közöltetni fognak, 's ennél fogva az olvasó látni fogja: ez vagy amaz könyvről minő ítélet hozatott legyen a' nélkül, hogy a' Társaság a' maga tekintetének erejével, azon ítélet elfogadtatására legkevesebbé is befolya.¹⁹

Ezt a bizottsági előterjesztést figyelembe véve az első nagygyűlés határozatai alapján egy, a *Tudománytár*ra vonatkozó szabályzatot állítottak össze Schedel Ferenc segédjegyzővel. Az egyik legfontosabb megállapítás a következő:

[a] 'kritika a' Tudománytárból kizáratik, 's helyette a' megismértetendő munkák' kivonatai adatnak. [...] A' két két tagnak kiadott munkák' kivonatai heti ülésben felolvastatnak, 's egyiknek hiánya a' másikból pótoltatván-ki, az így támadt és elfogadott kivonat vetetik-fel.²⁰

Láthatóan a bírálatok helyett a kivonatok készítését várták el a tagoktól. A kivonatok készítése azonban legalább olyan problémás volt, mint a kritikaké, így történt, hogy a határozatot először Kazinczy Ferenc sértette meg Szalay László *Bimbók* című kötetéről írt bírálatában.²¹ Ebben Kazinczy szigorúan nyilatkozott az ifjú költő első szárnypróbálgatásairól, melyeket egyszerűen „gyakorlásnak” nevezett.²² A széphalmi mester a bírálattá vált kivonatról a következőképpen számolt be az Akadémiának:

Társaságunk törvényei Kivonatot kívánnak, magasztalás és feddés nélkül, 's nem a' Vélekedő, hanem az Író' értelmét akarják hallani. Igyekeztem el nem térni az előmbé szabott rendelestől, de minden törekedéseim mellett sem tudtam úgy szólni lyrai költsékek felől, hogy ítéletemet ne hallassam. Elakadván így, az által közelítettem tisztem' teljesítéséhez, hogy sem javalatimban ne találathassam nem hív tömjénezőnek, sem élesnek feddéseimben. Vélemé-

19 BÁRCZAY Oszkár, „A »Tudománytár« ante actái: Kölcsey, Kazinczy, Vörösmarty, Szalay László”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 5 (1895): 109–115, 111.

20 Uo., 114.

21 GYAPAY László, „Az akadémiai kritika és Kölcsey”, in *Bibliotheca et Universitas: Tanulmányok a hatvanéves Heltai János tiszteletére*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor és TASI Réka, 367–390 (Miskolc: Miskolci Egyetem BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet–Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2011), 370.

22 KAZINCZY Ferenc, *Bírálat Szalay László Bimbók című kötetéről*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (a továbbiakban: MTA KIK), Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye (a továbbiakban: Kt), Régi Akadémiai Levéltár (a továbbiakban: RAL) 9/1834.

nyemet, úgy hiszem, pirulás és neheztelés nélkül fogná olvashatni maga az író is.²³

Kazinczynak a Társaság rendelkezéseivel ellentétes bírálata miatt Vörösmarty Mihályt is felkérték, hogy készítsen kivonatot a Szalay-kötetről. Ezt ő az akadémiai szabályoknak megfelelően meg is tette, de a kritikai probléma iránti érzékenységet mutatja, hogy ehhez mellékelte az akadémiai recenziókról szóló fejtegetéseit.²⁴

Vörösmarty arra a megállapításra jut, hogy a kritikus: „vagy árt tekintetével a' szabad kifejlődésnek, vagy ha gyengék bírálatai, tekintetét veszti.” Ebből azt a következtetést vont le, hogy az Akadémia fennálló recenziós gyakorlatát meg kell változtatni. Vörösmarty arra figyelt fel, hogy akadnak olyan tudományos munkák is, a szépirodalmi műveken kívül, melyekről kivonatot adni lehetetlen. A *Közhasznu Esmeretek Tára* gyakorlatának köszönhetően az összefoglalásokról amúgy is lesújtó véleménye volt. Ennél még azt is szerencsésebbnek találta, hogy ha a Társaság recenziókat készítené. A recenziók esetleges bevezetésének esetére két megfontolandó tanácsot fogalmazott meg. Először is azt hangsúlyozza, hogy „megkívánható hogy minden Recenziónál a' bíráló neve alá legyen írva”, és „felolvastassék ugyan a' Társaság előtt; de abban a' szerző akaratja 's megegyezése ellen változtatást tenni nem szabad; mert senki sem fogja örömet oly munka alá írni nevét, mely meggyőződése ellen idegen gondolatokkal [...] vagy csonkításokkal erőltetnítve van”.²⁵ Másodszor Vörösmarty a kritikus hatáskörébe utalta volna, hogy az adott munkáról recenziót vagy kivonatot szeretne-e készíteni. Tervezete szerint a recenziók névvel ellátva, míg a kivonatok név nélkül jelentek volna meg, így a bíráló megjegyzésekért a kritikus nevével vállalta volna a felelősséget. Ezzel tartotta lehetségesnek a „kimélő 's szelíd” tónus kikényszerítését. Az *Alaprajzzal* ellentétben azonban nem értett egyet azzal, hogy a tudós testület kritikával foglalkozzon, mivel a recenzióírás az eredeti művek írásától veszi el a tagok energiáját.²⁶

A testület nehézkesen jutott eredményre a *Tudománytár* ügyével, mivel a tagságot megosztotta az akadémiai kritika kérdése. Az akadémiai bírálatok ügyét Döbrentei Gábor titoknak támogatta, míg vele ellentétben Vörösmarty, Bajza József és Kölcsey Ferenc, elleneztek. Kölcseyt komolyan foglalkoztatták az akadémiai kritika veszélyei, mivel az Académie française anomáliái különösen elrettentő példát jelentettek számára.²⁷ Vörösmartyval együttműködve sikeresen megnyerte az akadémiai bírálatot ellenző terveiknek gr. Széchenyi Istvánt, a Társaság alelnökét, akinek segítségével elkerülték,

²³ Kazinczy Ferenc Teleki József és Széchenyi István előlölőknek és az MTT-nek, 1831. márc. 21., MTA KIK, Kt, RAL 9/1834.

²⁴ VÖRÖSMARTY [Mihály], „Könyvkivonat”, in VÖRÖSMARTY Mihály, *Publicisztikai írások, Akadémiai és Kisfaludy-Társasági iratok*, kiad. SOLT Andor és FEHÉR Géza és GERGELY Pál, Vörösmarty Mihály Összes Művei 16, 129–132, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977); GYAPAY, i. m., 371–372.

²⁵ Vörösmarty Mihály beadványa, MTA KIK, Kt, RAL 16/1/1831.

²⁶ Uo.

²⁷ KÖLCSEY Ferenc, „A' kritikáról”, *Kritikai Lapok* 2, 1. sz. (1833): 1–40, 25–27.

hogy a testületi kritika visszaélésekre és hatalmaskodásra adjon lehetőséget.²⁸ Az 1832. március 7-i második nagygyűlés a következőképpen szabályozta a testületi kritikát: „a’ társaság semmi nemű felelet’ terhét magára nem vállalván megkivánja, hogy minden Szerzők neveiket vagy választott névjeleiket aláírják”.²⁹ A nagygyűlés megengedte a kritikai észrevételek megfogalmazásának lehetőségét, viszont elvárta a kritikusoktól, hogy véleményüket saját vagy választott nevükkel jelöljék. Ezzel a nagygyűlés a felelősséget a szerzőkre hárította, miközben a rendszer testületi ellenőrzését továbbra is fenn kívánta tartani.³⁰ A névtelenség vagy, hogy közvetlenül az akadémia vagy valamely szervezeti egysége nevében fogalmazzanak meg ítéletet a nyilvánosság előtt, nem vált gyakorlattá. 1832 augusztusában a harmadik nagygyűlés a következő határozatot hozta a *Tudománytárral* kapcsolatban: „csupán tag által készült vagy aláírt dolgozat fogadtatik el”.³¹ Ezzel igyekeztek korlátozni a folyóiratban publikáló szerzőket, és egyben jelezni, hogy továbbra is a recenzensek felelősek bírálataikért. Ennek megfelelően a folyóirat csak szerzői névvel ellátott összefoglalásokat és ismertetéseket közölt. A *Tudománytár* esetében sikerült elkerülni, hogy a kritika hatalmaskodás eszközévé váljon. Ebben jelentős szerepe volt annak, hogy a folyóiratban csak névvel közölt ismertetések jelenhettek meg. Ezek sikeresen el is látták feladatukat: tájékoztatták a tudósokat a legújabb eredményekről, míg a tárgyalt szakmunkákat bevonták a tudományos diskurzusba anélkül, hogy komolyabb feszültségeket vagy vitákat generáltak volna a szerzők között.

Az Akadémia bírálati gyakorlata és a szerzői névhasználat

A jutalomtételek kérdését először az *Alaprajz*ban érintették. Az Akadémia alapítói úgy ítélték meg, hogy a jutalomdíjak segítségével ösztönözhető az egyes tudományterületek fejlődése.³² A díjak közül kiemelkedő jelentőséget szántak a nagyjutalomnak, amellyel a jutalmazottak anyagi és szellemi megbecsülésben egyaránt részesültek. A díj anyagi része 200 arannyal (kb. 900 pengőforinttal) egyenlő pénzjutalommal járt, mely a titoknak fizetését 100 pengőforinttal haladta meg. Az elismerés egy korabeli akadémiai rendes tag majdnem kétévi, míg egy vidéki tag háromévi fizetésének megfelelő összeget jelentett. Az anyagiakon túl a díj a korabeli kulturális élet egyik legjelentősebb

28 GYAPAY, i. m., 379–390.

29 A’ magyar tudós társaság nagy gyűléseinek Jegyzőkönyve, 1832. márc. 7. 2. nagygyűlés, 3. ülés, 27. pont, MTAK, Kt, RAL K 1353.

30 GYAPAY, i. m., 374.

31 „Harmadik nagy gyűlés. 1832. Augustusban és Septemberben”, in A’ Magyar Tudós Társaság’ Évkönyvei. Első kötet. 1831–1832., [szerkesztő nélkül], ([Hely nélkül], [Kiadó nélkül], [Év nélkül]): 88–97, 90.

32 *Alaprajz*, i. m., 7; FEKETE Gézáné, *Az Akadémia 1831–1858 között alapított jutalomtételei és előzményei*, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Közleményei, 21 (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1988), 7.

elismerésének számított, melynek segítségével a testület a díjazottakat a haza kiválóságainak virtuális társaságába emelte.³³

Ennek érdekében a Tudós Társaság gondosan szabályozta, hogy ki kaphatja meg a reprezentatív elismerést. A nagydíjat egy olyan mű nyerhette el, ami az adott évben a Magyar Királyság területén magyar nyelven megjelent. Ha az adott évben nem találtak volna érdemes művet, akkor a testületnek lehetősége volt arra, hogy a korábbi évek terméséből válasszon. Kezdetben a nagyjutalomra érdemes „magyar elmemíveket” a heti gyűlések választották ki, ahonnan egy három főből álló bizottság döntése alapján terjesztették fel a legkiválóbbat a nagygyűlés elé.³⁴ A pályamunkák ajánlására rendelt bizottság 1832. szeptember 4-én szabályozta a jutalmazható munkákat. Ez alapján nagyjutalmat nem nyerhetett sem zsebkönyv, sem folyóirat vagy „többek által készült Lexicon” sem, mivel ezeknél a műveknél elsődlegesen a szerkesztőé az érdem. Tematikailag, az *Alaprajzzal* összhangban, kizárták a politikai és teológiai műveket. Időközben meghalt szerző csak akkor vált jutalmazhatóvá, ha özvegye és árvái voltak. Többkötetes munkák csak abban az esetben voltak díjazhatóak, ha kötetei önmagukban is egészet képeztek. Fordítások csak akkor nyerhettek, ha nem volt más érdemes munka.³⁵ A jelölőbizottság 1833. november 6-i beadványában módosítási javaslatot tett, mely alapján immár két munkát ítelt megjutalmazhatónak, továbbá feloldotta volna a politikai művek jutalmazásának korlátozását, és lehetővé tette volna, hogy az írók olyan munkái is eséllyel induljanak, melyek már részben vagy egészben megjelentek.³⁶ Az Akadémia ennek érdekében évente felmérte a megjelent, érdemesnek tartott műveket. Ez kezdetben úgy zajlott, hogy a tudományos osztályok tagjai javasolták a saját tudományterületekhez tartozó, legkiválóbbnak ítelt műveket, majd ezek közül a nagyjutalmi vegyes bizottság szavazással kiválasztotta a nagyjutalomra és a dicséretre érdemes munkákat. 1844-től külön kezelték az eltérő tudományterületről származó műveket, és ezeknek megfelelően differenciálták a jutalmazást.³⁷

A nagyjutalom és az egyéb jutalomhirdetések kapcsán az Akadémia nem kerülhette meg a bírálatok megrendelését, így a döntés-előkészítés során számos, elsősorban belső használatra készült, saját névvel ellátott kritika jött létre. A bírálatok egy része időnként nyomtatásban is megjelent. Előfordulhatott, hogy a szóban forgó pályamunkához csa-

33 SZALISZNYÓ Lilla, „Pennával teremtetett egzisztencia: Vörösmarty Mihály és Bajza József megélhetési viszonyai 1837–1843 között”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 116 (2012): 189–209, 201, 203; SZALISZNYÓ Lilla, „A magyar irodalom férfiasan kezdi fejét emelni: A Magyar Tudós Társaság jutalmainak szerepe az irodalom elismertetésében (1831–1847)”, *Korall* 16, 4. sz. (2015): 29–53, 34, 39, 42.

34 „Első nagy gyűlés, 1831. 14dikétől 24dikéig 8 üléssel az Elölülönél”, in *A Magyar Tudós Társaság' Évkönyvei. Első kötet. 1831–1832., i. m.*, 64–70, 69–70.

35 *Pályamunkák ajánlására nevezett Küldöttség jelentése*, 1832. szept. 4., MTA KIK, Kt., RAL 133/1832.

36 *Tudósítása az 1832iki jutalom munkák' kijelelésére rendelt bizottságnak*, 1833. nov. 6., MTA KIK, Kt., RAL 93/1833.

37 FEKETÉNÉ, *i. m.*, 31–32.

tolták, vagy teljesen függetlenül, akár nem akadémiai kiadványban is feltűnhetett.³⁸ Mivel a keletkező bírálatok belső használatra készültek, illetve az Akadémia sok esetben csak a végső döntést közölte, ezért a közönség joggal érezhette azt, hogy a tudós testület nem avatja be őket kellő mélységben a határozatok megszületésének részleteibe.³⁹ Az 1830-as évek nagyjuttalmai kapcsán elsődlegesen a testület tagjai közötti személyes, illetve világnézeti különbségek, karrierépítési megfontolások, valamint a jutalmazási rendszer kiforratlansága több esetben vitákhoz vezettek, melyek olykor túllépve az Akadémia falain a sajtónyilvánosságban folytatódtak. Ezek az összeütközések rámutatnak arra, hogy a Füredi által javasolt testületi bírálat nem szükségszerűen az igazsághoz vezetett el, hanem bizonyos esetekben személyes törekvésekhez, alkukhoz és egyezkedésekhez járult hozzá. Különösen jól példázza ezeket az összeütközéseket az 1833-ra és 1835-re kiadott nagyjuttalmai esete.

Az 1833-as nagyjuttalom

Az 1833-as nagyjuttalom odaítélésére gr. Dessewffy József elnökletével a következő tagokból álló vegyes bírálóbizottság állt fel: Fáy András, Schedius Lajos, Bajza József, Czech János, Luczenbacher János, Schedel Ferenc, Horvát Endre és Döbrentei Gábor. A bizottság tagjai szerint 1833-ban kevés színvonalas tudományos munka született, és csupán a Filozófiai Osztály, illetve a Nyelvtudományi Osztály terjesztett fel műveket. Az előbbi Péterffy Károly *Filozófusok és filozófia' históriája* című kötetét javasolta.⁴⁰ Az 1832. szeptember 4-i választmányi döntés értelmében a jutalomra esélyes művek között azonban nem szerepelhetett, mert több, el nem készült és önmagában meg nem álló kötet alkotta.⁴¹ Schedel Ferenc javasolta a Nyelvtudományi Osztály részéről Kisfaludy Sándor munkáinak harmadik és negyedik kötetét, valamint Vörösmarty munkáinak első és második kötetét, melyek a nagyjuttalomra bocsátás feltételeinek megfeleltek.⁴² A bizottság véleménye azonban megoszlott az előterjesztéssel kapcsolatban. Mind Fáy, mind Dessewffy hangsúlyozta, hogy jutalomra érdemesnek tartották volna Széchenyi

38 Lásd CSATÓ Pál, „Turandot. Tragicomoedia Gozzi után Schiller. Fordította Gáthy János. Budán, 1836. 12dr. 159.lap.”, *Kritikai Lapok* 6, 2. sz. (1836): 23–30.

39 [NÉVTELENÜL], „Utazás észak Amerikában. Bölöni Farkas Sándor által. Kolozsvárt ifjabb Tilsch János' tulajdona, 1834”, *Literaturai Lapok*, 1836. ápr. 15., 124.

40 FÁY András, „[Javaslat]”, in VÖRÖSMARTY, i. m., 441; PÉTERFFY Károly, *Filozófusok és filozófia' históriája* (Marus Vársárhely: Református Kollégium Nyomdája, 1833).

41 Vö. *Pályamunkák ajánlására nevezett Küldöttség jelentése*, 1832. szept. 4., MTA KIK, Kt., RAL 133/1832.

42 SCHEDEL Ferenc, „[Javaslat]”, in VÖRÖSMARTY, i. m., 440. Jelzete: MTA KIK, Kt., RAL 23/1834. KISFALUDY Sándor, *III. Regék. 1. Dobozy Mihály és hitvese. Kemend, Kisfaludy Sándor munkái* 3, (Pest: Heckenast, 1833); KISFALUDY Sándor, *IV. Regék 2. Döbrente. A megbosszult hitszegő*, Kisfaludy Sándor munkái 3, (Pest: Heckenast, 1833); VÖRÖSMARTY Mihály, *Versei*, Vörösmarty Mihály Munkái 1 (Pest: Trattner-Károlyi Nyomda, 1833); VÖRÖSMARTY Mihály, *Zalán futása hősköltemény*, Vörösmarty Mihály Munkái 2 (Pest: Trattner-Károlyi Nyomda, 1833).

István Stádiumát, valamint Wesselényi Miklós *Balítéletekről* című munkáját is, de az *Alaprajz* szerint politikai műveket nem lehetett jutalmazni, ezért ennek érdekében kezdeményezték a rendelkezés megváltoztatását, mellyel a bizottság egyetértett.⁴³ A testület ennek jegyében Kisfaludy és Vörösmarty kötetei közül igyekezett kiválasztani az érdemesebbet.

Kisfaludy jutalmazása mellett két bírálat foglalt állást. Az első Czech Jánosé volt, aki az Akadémia anyagi helyzetét alapul véve arra az álláspontra helyezkedett, hogy a két szerző pénzjutalommal való elismerése helyett csak Kisfaludy regéi kapjanak díjat. Döntését azzal indokolta, hogy szerinte Kisfaludy egész munkásságának „a’ nemzetre hatása nyilvánosabb és huzamosabb”, művei által a „jó izlet” és „a’ nemzeti felemelkedés” ügye régóta szorgalmaztatik, ezért munkásságát „egyetemesebb nemzeti hálának szükséges követni”.⁴⁴ Hasonlóan vélekedett Dessewffy is, aki felettébb nehéz feladatnak találta, hogy két koszorús költő közül kellett választania. Ennek érdekében összevetette a költők teljesítményét, mely alapján Kisfaludyt javasolta nagyjutalomra „nemzeti szellemű és formájú” műsája, valamint művei elterjedtsége miatt.⁴⁵ Döntése mögött azonban személyes indulatok is állhattak. Elegendő, ha a Bajzával és körével lefolytatott *Conservations*-lexikoni pörre gondolunk.⁴⁶ Ez alapján valószínűleg nem vette volna szívesen, hogy a nagyjutalmat Bajzáék új iskolájának költője nyeri el. Mindez akkor nagyon érdekes, ha hozzávesszük, hogy Vörösmarty az 1833-ban elsőként nyerte el az Akadémia drámai jutalmát *Vérnász* című alkotásával.⁴⁷

A bizottság többi tagja Vörösmarty jutalmazása mellett foglalt állást. Ezek közül egyet-egyet Vörösmarty közeli barátai, Bajza és Schedel írtak, illetve az a Luczenbacher József, aki a Történettudományi Osztályban Bajza közvetlen munkatársa volt. Személyes meghatározottságaik mellett esztétikai értelemben is érdekükben állt, hogy az általuk képviselt új iskola írói gyakorlatát a korabeli tudományos élet legnagyobb elismerésével jutalmazták. Luczenbacher szerint mind a két író kiemelkedő eredményt nyújtott eddig, de a jelenlegi teljesítményük eltér egymástól, melyet jól mutat, hogy Kisfaludy szóban forgó kötetében nem adott ki csak két új regét (*Kemend*, *Döbrönte*), míg vele szemben Vörösmarty mind a lírai, mind az eposzi kötetében friss és változatos darabokat közölt. Amíg Kisfaludy „a’ szelid természet hangjával szerzet magának hírt”, addig Vörösmarty „classicusi studiuma” a „szoros nemzeti poézist” emelte fel; és bár mind a ketten fáradoztak a honi költészet előmozdításáért, mégis a fiatalabb költőt ajánlotta nagyjutalomra.⁴⁸ Bajza első helyen Vörösmarty munkáit, második helyen pedig Kisfaludy regéit javasolta. Kiemelte Vörösmarty erőnyeit, formai és műfaji gazdagságát, nyelv-

43 DESSEWFFY József, *Bírálat*, MTA KIK, Kt., RAL 2/1834/6; FÁY, i. m., 441; Az 1833diki legjobb munkák’ kijelelésére nevezett Választmány’ tudósítása, MTA KIK, Kt., RAL 20/1834/1.

44 CZECH János, *Bírálat*, 1834. nov. 5., MTA KIK, Kt., RAL 20/1834/2.

45 DESSEWFFY, i. m.

46 VADERNA, i. m., 295–345.

47 „Negyedik Nagy Gyűlés 1833”, in *A’ Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. Második kötet. 1832–1834.*, [Szerkesztő nélkül], (Buda: Magyar Királyi Egyetem, 1835), 30–42, 36.

48 LUCZENBACHER [József], *Bírálat*, MTA KIK, Kt., RAL 20/1834/3.

vét és a külföldieket felülmúló tehetségét. Kisfaludy könnyednek és kellemesnek ítélte műveit a korábbi regéihez mérte, melyeket szerinte nem sikerült felülmúlnia.⁴⁹ Fáy úgy látta, hogy Vörösmarty munkáiban kevesebb új darab volt, viszont „csalhatatlanul többet javított régi dolgozatain, mint Kisfaludy a’ magájén”. Szerinte az „újabb magyar verselés” technikájának egyik fő postulatuma az, hogy a’ rimes versek is metrumra szedtettsenek”, melyre Kisfaludyval szemben Vörösmarty nagyobb hangsúlyt fektetett. Az utóbbi szerző munkáinak nyelvét „grammaticai consequentia, studium, és hibátlan-ság” jellemzi, melyben Fáy szerint ott látható „nyelvünknek egész eddigi haladása”. Összességében a következő véleményre jut: „alúl írt, ha szinte Kisfaludy Sándor Urat, halhatatlannak vallja is, míg magyar ajak zeng a’ hazában – úgy vélekedik, hogy a’ hazai literatura és költészet mostani fokához képest, Vörösmarty öszves kiadása több hatású”.⁵⁰ A legalaposabb bírálatot Schedel fogalmazta meg, aki a két szerző teljesítményének összehasonlításával arra a megállapításra jutott, hogy Kisfaludy „egykor” tagadhatatlanul nagy hatást váltott ki regéivel, de az eltelt idő már másoknak, elsődlegesen Vörösmartynak kedvez. Kisfaludy új köteteiről lesújtó véleményt fogalmaz meg:

A’ regék bíráló’ ítélete szerint felette elmaradnak az előbbek megett, ’s részint azok’ ismételései, részint nem nagybecsű eposzi áradozásokból állnak. Együtt mindazáltal a’ 4 kötet mind az egykor tett hatás miatt, mind azért hogy az 1833d silány és jobbat keveset nyújt, dicsérettel bizonyosan megemlítiendő.

Az előbbivel ellentétben Vörösmarty kötetében „együtt látjuk” a „magyar költés’ legsebbe gyöngyeit”, így kisebb költeményeit, valamint eposzi műveit is, melyeket változtatónak, gazdag formai világgal bíró, új és fantáziadús darabokként értékelt. A jutalomra ezért Vörösmarty munkáit javasolja:

művei pedig költésünk’ jelen mezején tagadhatatlanul legmagasban állanak, szorosan már a’ művészség’ országába tartozók, és mind több nemeit mind ezekben is több fajait ’s alnemeit gazdagítják a’ poesisnak.⁵¹

A bírálatok alapján a bizottság 1834. november 7-én kelt előterjesztésében első helyen Vörösmartyt 1833-ik évi nagyjutalomra, míg Kisfaludy köteteit és Péterffy filozófiai művét dicséretre javasolta. Úgy vélték, hogy a műfaji sokszínűség, a formai és nyelvi gazdagság, valamint a példaadóan kidolgozott darabok miatt Vörösmarty kötetei alkalmasak a nagyjutalom elnyerésére.⁵² Azonban a konszenzusos bizottsági határozatot az Akadémia nagygyűlése 1834. november 8-án figyelmen kívül hagyva a nagyjutalom

49 BAJZA József, *Bírálata*, MTA KIK, Kt., RAL 20/1834/4.

50 FÁY, *i. m.*, 442.

51 SCHEDEL, *i. m.*

52 Az 1833diki legjobb munkák’ kijelelésére nevezett Választmány’ tudósítása, MTA KIK, Kt., RAL 20/1834/1.

felosztása mellett döntött.⁵³ A felosztás javaslata már a bírálóbizottság munkája során is felvetődött, bár ennek a recenziókban és a jegyzőkönyvekben csak Dessewffy kritikájában maradt nyoma, ahol ennek lehetőségét a gróf elutasította.⁵⁴ A nagyjutalom odaítéléséről szóló jelentésben megismételték a Vörösmartyról mondottakat, ugyanakkor kiegészítették egy Kisfaludyról szóló indoklással is.⁵⁵ A jutalom megosztása azonban egyik álláspontot sem elégítette ki. Mindezt jól mutatja, hogy a későbbiek során a sajtóban tovább folyt a felek közötti vita.

A nagyjutalom felosztásának kérdését a Bajzáékkal több kérdésben, így az Akadémia ügyeit illetően vagy éppen az Aurora-per miatt is szembenálló Horvát István kezdte feszegetni az általa szerkesztett *Tudományos Gyűjtemény* 1834. évi utolsó kötetében. A jutalomról szóló beszámoló közlésének lábjegyzetében Horvát megjegyzi, hogy döntésével az Akadémia a *Cz. iratnak* nevezett költségvetési tervezetében rögzített szabályait nem tartotta be: „azon nyomtatásban kijött eredeti magyar munka (*nem munkák*) megjutalmazására, melyet a' társaság leghasznosabbnak 's lelkesebbnek talál, 200 darab aranyat ad a' társaság”.⁵⁶ Ez alapján a következő kérdést teszi fel: „mint lehet evvel meg egyeztetni az 1833dik évi nagy jutalom' kiosztását? [...] Mint fogja ezt venni a' Nemzet, vagy is a' Nagyobbik Akademia? Nem árt figyelmezni a' köz ítéletre is, 's én úgy vélem, hogy az érettebb gondolkodásúak itten egyet sóhajtottak”.⁵⁷ Bajza – e – áljegy alatt írt *A' Magyar Tudós Társaság és Horvát István: III. A' nagy jutalom' felosztása* című cikkében válaszolt, mely a *Kritikai Lapok*ban másfél évvel Horvát jegyzete után 1836. június 6-án jelent meg.⁵⁸ A *Kritikai Lapok* szerkesztőjeként, Bajza azonos címmel és aláírással már korábban is közölte válaszait Horvátnak az Akadémia működését érintő felvetéseire.⁵⁹ Szóban forgó írásában Bajza azt hangsúlyozza, hogy az Akadémiának „joga volt a' szabott jutalmat felosztani, mint egynek vagy másnak kirekesztőleg odaítélni”.⁶⁰ Szerinte Horvát nem vette figyelembe a *Cz. irat* következő megjegyzését: „jutalom eleinte csak egy eredeti magyar munkának jár”.⁶¹ Érvelésében arra hivatkozott, hogy ez nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy az egy pályamunka jutalmazásától a későbbiek során el lehet

53 DÖBRENTÉI GÁBOR, „Harmadik köz ülés' jegyzőkönyve”, in *A' Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. Második kötet. 1832–1834., i. m.*, 95–100, 97.

54 DESSEWFFY, *i. m.*

55 DÖBRENTÉI GÁBOR, *Jelentés a' magyar tudós társaság által 1833ra megjutalmazott munkák felől*, MTA KIK, Kt., RAL 26/1834.

56 A' SZERKESZTŐ [HORVÁT ISTVÁN], „[Cím nélkül]”, *Tudományos Gyűjtemény* 18, 12. sz. (1834): 123, 123. Vö. „Cz. A' Magyar Tudós Társaságnak 1828beli jövedelméhez képest javasolt megindítása”, in *A' Magyar Tudós Társaság' Évkönyvei. Első kötet. 1831–1832., i. m.*, (a továbbiakban: *Cz. irat*), 119–123, 123.

57 [HORVÁT], *i. m.*, 123.

58 – e – [BAJZA JÓZSEF], „A' Magyar Tudós Társaság és Horvát István: III. A' nagy jutalom' felosztása”, *Kritikai Lapok* 4, 1. sz. (1836): 137–151.

59 – e – [BAJZA JÓZSEF], „A' Magyar Tudós Társaság és Horvát István”, *Kritikai Lapok* 3, 2. sz. (1834): 88–102.

60 – e – [BAJZA], „A' Magyar Tudós Társaság és Horvát István: III....”, *i. m.*, 139–140.

61 *Cz. irat*, *i. m.*, 122.

térni.⁶² Elismeri azonban, hogy szerencsésebb lett volna, ha az Akadémia a nagyjutalom odaítéléséről szóló jelentésében hangsúlyozta volna ennek a passzusnak a jelentőségét. Bajza úgy mutatja be Horvátot, mint aki nem érti az Akadémia pályázati rendszerének lényegét, azaz, hogy az adott évben, és nem máskor megjelent legjobb mű megjutalmazására törekednek.⁶³

Horvát mellett Dessewffy a *Felső Magyar Országi Minerva* 1835. évi első számában közzétette az Akadémiának beadott bírálatát és a jutalom megosztását elutasító különvéleményét.⁶⁴ A nyilvánosságban megjelent akadémiai iratra Schedel válaszolt Békefy álneven a *Kritikai Lapok* hatodik füzetében, ahol Bajza írása is megjelent.⁶⁵ Schedel nem az akadémiai jutalomosztás módszeréről értekezett, bár annak helyességét jóváhagyta, hanem arra helyezte a hangsúlyt, hogy Vörösmarty az, aki jobban megérdemelte volna a teljes jutalmat. Ennek érdekében mind a két szerző életművét, majd a jutalmat nyert köteteket is elemezte, még hozzá az álnevesség leple alatt jóval kevésbé kímélő módon, mint ahogyan azt az akadémiai bírálatában tette. Kisfaludy írói teljesítményéről meglehetősen lesújtó véleményt fogalmazott meg. Szerinte verseiben „külső formára nézve nincs különös nyereség”, és különösen a „Hymfydal [...] monotoniájával végzetlenül fárasztó”, énekei „végtelen árakhoz hasonlók”.⁶⁶ Összességében arra a megállapításra jut, hogy a magyar irodalomban „ilyen alkatú énekekkel [...] útát nem törünk”.⁶⁷ Kisfaludy „sokkal subjectivusabb lélek”, hogy műveivel iskolát teremtsen, mivel

mindenben és mindenütt csak önnön maga, Kisfaludy Sándor lévén, egy hangú és egy színű Himfyben és [...] regéiben, didaktikus darabjaiban 's dramáiban: a' mennyiben ezek vagy azok becsesek, önnön sajátja, 's hogy úgy szóljak kisfaludysága által becsesek, mit nem lehet követni, hanem csak majmolni.⁶⁸

Ezzel szemben Vörösmarty különféle műfajú és változatos verselésű műveket írt, ráadásul „tíz év alatt majdnem annyit [...] mint amaz közel negyven alatt”.⁶⁹ Mindeközben azzal vádolja Dessewffyt, hogy Kisfaludy elsőségét „az elterjedés 's az olvasószám' elvéből”, vagyis „statistikai” és nem esztétikai-kritikai érvekből vezeti le. Kiemeli, hogy „az alaprajz nem férfiakról, hanem munkákról szól”, és ennek jegyében a két szerző

62 – e – [BAJZA], „A Magyar Tudós Társaság és Horvát István: III...”, *i. m.*, 140.

63 *Uo.*, 145–150.

64 DESSEWFFY József, „Az 1833d. nagy jutalom tárgyában munkálkodó küldöttséghez”, *Felső Magyar Országi Minerva* 10, 1. sz. (1835): 171–175.

65 BÉKEFY [TOLDY Ferenc], „Az 1833-ki nagy jutalom felosztása.: Felelet gr. Dessewffy Józsefnek.”, *Kritikai Lapok* 6, 1. sz. (1836): 152–174. A szerzőség kérdéséhez lásd *Toldy Ferencz félszázados irodalmi munkássága*, szerk. GREGUSS Ágost, (Pest: Athenaeum, 1871), 19; SZÜCSI József, *Bajza József*, (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1914), 137.

66 BÉKEFY [TOLDY], *i. m.*, 157–158.

67 *Uo.*, 159.

68 *Uo.*, 160.

69 *Uo.*, 160–161, 163.

nagyjutalmat nyert köteteit is összeveti, és elutasítja azt az érvelést, hogy a terjedelem alapján ítélik meg a kiadványokat.⁷⁰ A „rőfszámra” mérés helyett annak kimutatását várja a gróftól, hogy „a’ két rendű jutalmazott munkák nem csak nem hasonbecsűek, [...] hanem, hogy a’ négy rege együtt becsesb, mint a’ Vörösmarty előhozott munkái”.⁷¹

Mind Schedel, mind Bajza a nyilvánosság elé került vitában sokkal élesebb hangot ütött meg, ráadásul mindezt álneven tették. Itt véleményem szerint nemcsak a *Kritikai Lapok* szabad recenziói névhasználati gyakorlatának alkalmazása játszott szerepet,⁷² hanem az is, hogy az Akadémia ügyeit a nyilvánosság előtt és személyesítő módon nem kívánták a saját nevükkel ellátott cikkekben tárgyalni. Ez világosan látható Bajza Horvát és az Akadémia ügyeiről szóló cikksorozatának áljellel való szignálása esetében is. A Schedel által használt Békefy pszeudonima további jelentésekkel is rendelkezik. A szerző a béke őreként tünteti fel magát, viszont gúnyos hangneme, valamint a Dessewffy-nek adott hamis tiszteletadás pontosan az ellenkező hatást kelti.

A tollharc korántsem ért véget Bajza és Schedel cikkeivel, melyet jól mutat, hogy 1836 szeptemberében Kovacsóczy Mihály az általa szerkesztett kassai *Literaturai Lapok*ban megjelentett cikksorozatával szintén bekapcsolódott a vitába.⁷³ A szerző Horváthoz és Dessewffyhez hasonlóan nem ápolta jó viszonyt Bajzáékkal. Ez leginkább oda vezethető vissza, hogy Bajza megbízhatatlannak tartotta, mivel 1824-ben Schedellel együttműködve, az engedélye nélkül és névtelenül kiadta zsengéit az *Aspasia* című almanachjában.⁷⁴ Ez is közrejátszott abban, hogy Bajza Kovacsóczy jellemét nevetségessé tevő epigrammát közölt a *Kritikai Lapok*ban.⁷⁵ Ezeknek köszönhetően Kovacsóczy recenziós folyóiratában rendszeresen bírálta Bajzáék tevékenységét, vagy teret adott olyan cikkeknek, melyek élesen kifogásolták a *Kritikai Lapok* munkatársainak bírálati gyakorlatát.⁷⁶ Kovacsóczy *Ebinyi ’s Békefihez Igazfi, az academiái díjosztás’ ügyében*, Igazfi aláírással adta közre cikkét. A szövegben a szerző játékaival találkozunk, amikor azt olvassuk, hogy Bajza –e– áljeles cikksorozatát egy bizonyos Ebínyinek tulajdonítja. Az *Ebinyi* név, mely feltételezhetően összhangba hozható a vicsorgó kutya képével, utal Bajza szövegének személyesítő tónusára, mely ellentétben áll Békefy Kovacsóczy által inkább értékelt stílusával. Kovacsóczy tudta, hogy kik állnak a cikkek mögött: a nevekkel való játék sokkal inkább a közönségnek szólt, mint magának az ellenfélnek. A pub-

⁷⁰ Uo., 164–165.

⁷¹ Uo., 170, 174.

⁷² BAJZA József, „Vezérszó”, *Kritikai Lapok* 1, 1. sz. (1831): I–X.

⁷³ IGAZFI [KOVACSÓCZY Mihály], „Ebinyi ’s Békefihez Igazfi, az academiái díjosztás’ ügyében”, *Literaturai Lapok* 1, 1836. szept. 2., 277–283.; 1836. szept. 9., 285–289.; 1836. szept. 16., 296–299.; 1836. szept. 23., 301.

⁷⁴ FEKETE Norbert, „»jó [...] ha az ember tart magának egy álorcztát«”: A szerzői névhasználat hatása az írói karrierépítésre”, in BARNA László, EGERER Lilla, KAPUSI Angéla, MAJOR Ágnes szerk., *Határátlépések*, Pro Scientia Füzetek 3, 26–33 (Miskolc: Könyvműhely.hu, 2015), 26.

⁷⁵ T-K. és R-V. és REGÉNYI és NYÍRKÁLÓ Ödön, „Pályalombok”, *Kritikai Lapok* 2, 2. sz. (1833): [158]–166, [158].

⁷⁶ SZÜCSI, i. m., 44–46; BAJZA József, „A’ hirlapi csevegőknek”, *Társalkodó*, 1836. jún. 25., 201–202.

likum megnyerése állhatott amögött, amikor a személysértést elkövető szerzőkkel szemben magának is álnevet választ. Erről a következőképpen nyilatkozik: „engedjék meg hát Ebínyi és Békefy urak, nem l-gazfinak, hanem Igaz-finak megtenni észrevételeit azon gyámokokra [...], melyeket e' tárgyban tetszett előhordaniok”.⁷⁷ Szövegében is nyíltan protestál Bajzáék gyakorlata ellen: „nem szorúl arra a' m[agyar] t[udós] társaság, hogy tetteit védő gyám-okokat akár ki is szoba-szennyes nevetlenségekkel erősítse”.⁷⁸ A nemzet egységét reprezentáló Akadémia számára méltatlannak érezte Bajzáék személyeskedő és durva megnyilatkozásait. Füredihez hasonlóan Kovácsóczy a személyeskedés és a megosztottság nemzetrontó aspektusaira hívja fel a figyelmet, amikor így nyilatkozik: „a' tudósok közti szakadások elébb utóbb a' nemzet közé szivárognak”.⁷⁹ A Bajzáék által alkalmazott beszédmódot a nemzet egységének megőrzése érdekében kerülendőnek ítélte.

Kovácsóczy a nagyjutalom felosztása kapcsán Dessewffyvel és Horváttal értett egyet, mely szerint a díj „csak egy eredeti munkának jár”, és az Akadémia a saját szabályait sem tartotta be.⁸⁰ Nemcsak az eljárás menetét, hanem a döntés helyességét is megkérdőjelezi: „használt e' azzal a' magyar akadémia a' magyar literatúrának, midőn az eddigelé legkedvesebb még élő magyar nemzet költője iránt, csak szint annyi gondot mutatott, mint azon bár mi érdemes iránt, ki csak még ezután válhat legkedvesebbé a' nemzet előtt?”.⁸¹ A nagyjutalom felosztásával méltatlan ítélet született, mellyel „egy rész sincs megelégedve”, sőt ennek tulajdonítja Kisfaludy lemondását is az akadémiai rendes tagságról.⁸² Ugyanakkor felveti azt, hogy vajon mi értelme volt „egy már elszenderedett kérdést felébresztetni”.⁸³ Bajza és Schedel egy körülbelül másfél éve lezárt ügyet elevenített fel újra. Kovácsóczy felrója Ebínyinek, hogy az újraélesztett vitában elsődlegesen logikai kérdéseket boncolgat, ahelyett hogy „politikai okokra”, vagyis érdemi kérdésekbe bocsátkozott volna. Ezekről a szerző azonban hallgat, mivel céljai „politikaiak, a' politika pedig némelyek szerint mindig titkot kíván”.⁸⁴ Kovácsóczy nem akarta ebben a cikkében megfejtetni Bajzáék valódi szándékát. Kérdése azonban ráirányította a figyelmet arra, hogy a vita tétje nem kizárólagosan az 1833-as díj felosztásának logikája és módja, vagy Vörösmarty elsőségének hangsúlyozása,⁸⁵ hanem sokkal inkább az 1835-ös évre kiadandó nagyjutalom volt.

77 IGAZFI [KOVÁCSÓCZY], *i. m.*, 276.

78 *Uo.*, 285.

79 *Uo.*, 282.

80 *Uo.*, 278.

81 *Uo.*, 282.

82 *Uo.*, 298.

83 *Uo.*, 277.

84 *Uo.*, 279.

85 SZALISZNYÓ, *A magyar... i. m.*, 49–50.

Az 1835-ös nagyjuttalom

Az irodalomtörténet-írás mindeddig nem vetette fel, hogy az 1833-as akadémiai jutalom felosztása Kisfaludy és Vörösmarty között, valamint az 1835-ös jutalom kapcsán kialakult, Bajza-elleni plágiumper összefügghet egymással. Szücsi József és Fenyő István a nagyjuttalom felosztásának ügyét – a *Kritikai Lapok* hatodik füzetének szerkezete alapján – kizárólagosan a Horvát-elleni polémiák vagy az Aurora-pör részeként olvasták.⁸⁶ Szücsi a Bajza és Kovacsóczy közötti plágiumpert egy elkülönült kisebb polémia-ként tartja számon.⁸⁷ Véleményem szerint a nagyjuttalmak körül kialakult nézeteltérések összefüggnek egymással, és ezek mögött Bajzáék, valamint Kovacsóczy és Döbrentei az akadémiai döntéshozatal befolyásolására való törekvéseit sejtethetik a sajtóban és a Tudós Társaságban egyaránt. Ebben az összeütközésben a szerzői névhasználat jelentős szerepre tett szert, mint ahogyan az már az 1833-as nagyjuttalomról szóló sajtóvita esetében is látható volt.

Bajza 1835-ben összegyűjtötte és kiadta verseit,⁸⁸ melyet még abban az évben elismeréssel, követésre méltó példaként fogadott a kritika.⁸⁹ A pozitív visszhang természetesen még nem garantálta, hogy a szóban forgó kötetet az Akadémia nagyjuttalmára fogják jelölni. Az esetleges díjazás nemcsak anyagi,⁹⁰ hanem az eddigi írói teljesítmény, valamint a Bajzáék által képviselt új iskola legmagasabb fokú elismerését jelentette volna, melynek megszerzésére a kötet alkotója mindenképpen törekedett. Ezzel az új költői irányzat erejét is meg tudták volna mutatni. Bajza győzelme ugyanis egyet jelentett volna azzal, hogy az akadémiai nagydíj által jelképezett nemzeti panteon tagjává emelték volna az új iskola egy másik szerzőjét. Bajza az Akadémia tagjaként, Vörösmarty és Schedel barátjaként viszonylag könnyedén elérhette, hogy a kötet a felterjesztett művek között szerepeljen. Az osztályok azonban külön-külön tettek javaslatokat az adott év legjobbnak tartott művéről, ezért Bajzáéknak mindenképpen versenyre kellett számítaniuk. A felterjesztés szintén nem jelentette azt, hogy a nagygyűlés a költő számára kedvező döntést hoz, főleg, mivel a testületen belül ott volt a hozzájuk ellenségesen viszonyuló Döbrentei is. A személyes ellentétek és a lassan finomodó akadémiai jutalmazási rendszer keretében Bajzáék számára jó ötletnek tűnt a nagyjuttalom megosztásának sajtóban való propagálása. Fontosnak tartom az időzítést is. Az akadémia szervei (tudományos osztályok, döntés-előkészítő választmány, nagygyűlés) rendszeresen össze-

86 SZÜCSI, i. m., 132–146.; FENYŐ István, *Valóságábrázolás és eszményítés: Irodalomkritikai gondolkodásunk fejlődése 1830–1842*, Irodalomtudomány és Kritika (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990), 118–119.

87 SZÜCSI, i. m., 146–153.

88 BAJZA [József], *versei*, (Pest: ifj. Kilián György, 1835).

89 [NÉVTELENÜL], *Bajza versei*, Honművész, 1835. júl. 26., 480–481; [NÉVTELENÜL], *Bajza versei*. Pest, 1835. Ifj. Kilián György' tulajdona. 12rétben 215 lap., Rajzolatok, 1835. aug. 8., 70–71.

90 Vörösmarty többször is nyert akadémiai és drámai jutalmat. A díjakhoz járuló pénzjutalmak bár nem számítottak rendszeresnek, viszont jelentős bevételnek tekinthetők. Lásd FEKETÉNÉ, i. m., 39–41, 97; SZALISZNYÓ, *Pennával teremtetett... i. m.*, 195, 201.

folytatták le az eljárást. Bajzaéknak tehát nyolc teljes hónapjuk volt, hogy kiépítsék a sajtóban a kampányukat. Ugyanakkor nem is kezdhették túlságosan hamar terveik megvalósítását, mivel a korai időzítés csökkenthette a sajtó befolyását az eljárás kimenetelére. Ezek a megfontolások indokolták az 1833-as akadémiai nagyjutalom kérdéséhez való hozzászólásokat a *Kritikai Lapok* hatodik füzetében. Ennek tétje, hogy mind a közvélemény, mind az Akadémia számára nyilvánvalóan megjelenítsék azt a véleményt, hogy a nagyjutalom megosztása járható út, ami mellett hangsúlyozták az új iskola eddigi érdemeit.

Azonban nemcsak Bajza és köre használta ki a nyilvánosság adta lehetőségeket, hanem Kovácsóczy és más áljeles és névtelen írók is. Kovácsóczy 1836. június elején, a *Literaturai Lapok* 22. számában a következő közleményt tette:

Sokan Bajza' verseit méltatják a' 200 darab aranyra, 's nem jut eszökbe, hogy nem mind eredeti az, mi eredeti öltönyegben díszelg. Vannak munkák – osztályukban művésziek – melyek' valamelyikét minden díjmegosztás nélkül megtisztelhetni a' 200 darab arannyal, csak a' vizsgálás párt nélkül történjék.⁹¹

A plágiumvádhhoz nagyszerű muníciót adott r-d-nek az erdélyi *Nemzeti Társalkodó*-ban 1836. május 10-én megjelent közleménye, melyben azt találgatta, hogy mely 1835-ben megjelent könyvek lehetnek esélyesek a nagyjutalomra. Azt feltételezte, hogy a tavalyi könyvtermésből Bajza kötete lesz a befutó, legrosszabb esetben Dr. Kovács Mihály *Magyar patikájával* együtt osztozik majd a jutalmon. Ezeken kívül három másik kötetet tartott még érdemesnek, így Vajda Péter *Magyar nyelvtudományát*, Fejér György *Az ember' kiformáltatása esmérő erejére nézve, vagyis közhasznu metaphysica* című művét és Nagy Károly *Arithmetikáját*.⁹² Érdekes, hogy az áljeles szerző felvetette a nagyjutalom megosztásának lehetőségét is.⁹³ Mivel a cikk májusi, így akár ösztönözhetette Bajzaék a *Kritikai Lapok*-ban megjelent cikkeinek létrejöttét is. R-d közleményéhez hasonló névtelen fejtegetés jelent meg a *Nemzeti Társalkodó* 1836. június 7-i számában, melyben a szerző szintén Bajza kötetét és Fábíán Gábor *Arad vármegye leírását*⁹⁴ tartotta esélyesnek. Nagy kötetét alapvetően befejezetlennek és más kútforrásokból összeállított műnek, míg Kovácsét régebbi eredményekből álló kompilációnak tartotta.⁹⁵ A szerző jól láthatóan nem volt tisztában az akadémiai nagyjutalom szabályaival.

91 idézi: BAJZA József, „A' hirlapi...”, i. m., 201.

92 KOVÁTS Mihály, *Magyar patika*, (Pest: Eggenberger József, 1835); VAJDA Péter, *Magyar nyelvtudomány: magában foglaló a' szönyomozás, szókötést, helyesírást és hangmértéket* (Kassa: Literaturai Intézet, 1835); FEJÉR György, *Az ember' kiformáltatása esmérő erejére nézve, vagyis közhasznu metaphysica*, (Buda: Magyar Királyi Universitas, 1835); NAGY Károly, *Arithmetika: Számítás különös jegyekkel*, (Bécs: Rohrmann–Schweigerd, 1835).

93 r-d., „Literaturai hírek”, *Nemzeti Társalkodó*, 1836. máj. 10., 303.

94 FÁBIÁN Gábor, *Arad vármegye leírása történelmi, geographiai és statistikai tekintetben. I. rész. Történelmi leírás*, (Buda: Királyi Egyetem' Nyomtató-intézetében, 1835).

95 [NÉVTELENÜL], „Igazítás 's egy két szó Bajzáról mint íróról”, *Nemzeti Társalkodó*, 1836. jún. 7., 365–368, 368.

1836. június 25-én Bajza a sajtóban megjelent anonim közleményekre *A' hirlapi csevegőknek* című cikkben saját nevét vállalva felelt Helmecczy Mihály *Társalkodójában*, miközben megfedte a *Nemzeti Társalkodó* és a *Literaturai Lapok* szerkesztőit, mert azok „bármilyen névtelen vagy álnevű hazugságot azonnal közre bocsátanak”.⁹⁶ Bajza itt szándékosan az anonimitás ellenfeleként tűntette fel magát, amikor arra hivatkozott, hogy egyes lapok bizonytalan kijelentéseket tartalmazó szövegeket is megjelentetnek. Ugyanakkor mendemondáknak bélyegzi a cikkekben elhangzó kijelentéseket, melyekkel nem hajlandó törődni, bár érzékelt a *Literaturai Lapok*ban ellene zajló kampányt. Először is az akadémiai díjosztás kérdésére reagált:

úgy gondolom, hogy valamint az előbbi években, úgy 1835re is nem a' Literaturai lapok' szerkesztetője, vagy [...] az Erd[élyi]. Társalkodó álnevű írói, sem nem az említett sokaság, hanem a' Tudós Társaság' nagy gyűlése fogja elítélni a' 200 arany jutalmat; legokosabb volna tehát ezt bevárni 's csak midőn ez kimondá ítéletét, akkor kellene hirlapokban a' dolgot megvitatni.⁹⁷

Bajza csak az ilyen módú „előzetes vitatást” ítéli el, és nem fosztja meg az álneves szerzőket attól, hogy kijelentéseiket a nemzet előtti nyilvánosságban közzéjék, viszont elvárja azt, hogy ha a kérdésben véleményt akarnak nyilvánítani, akkor az 1835-ben megjelent „kérdésbe vehető munkákat” összehasonlító bíráló alá vegyék, és tartsák be a Tudós Társaság jutalmazásra vonatkozó elveit.⁹⁸ A *Literaturai Lapok* szerzőjének szemére veti, hogy „nem bizonyítja” a plágiumvádát, ezért arra kéri, hogy mutassa ki azt, már csak azért is, mert az ő folyóiratuk jelentette ki, hogy a „Verseket a' 200 darab aranyra méltatják”, és a „sok méltatott” nem szabad kétségek között hagyni. Bajza elhatárolódott attól, hogy ő bármikor is azt állította volna, hogy jutalmat vár a költeményeiért.⁹⁹

Kovácsóczy eleget tett Bajzának, és cikksorozatban fejtette ki véleményét a verseskötetéről a *Literaturai Lapok*ban, 1836 augusztusában.¹⁰⁰ Tanulmányát, reagálva Bajza felkérésére, A' Fölszólított névvel írta alá. Bírálóatában, melynek csupán egy mellékszála a plágium, megsemmisítő módon szólt Bajza költői működéséről. Először az 1835-ös kötet kiadásának lehetséges okait cáfolta meg. Szerinte Bajzának a kötetet fölösleges volt kiadnia, mivel azt a közönség nem igényelte, továbbá költeményei az *Aurorában* elérhetőek, valamint „versei soha sem szolgálhatnak helyes mintául senkinek”.¹⁰¹ Kovácsóczy szerint „Bajza nem született költő”, aki az ilyen alkotók kritériumainak (eredetiség, képzeletgazdagság, érzetmélység) nem felelt meg. Az eredetiség hiányát azzal jeleníti meg, hogy Bajza mely versei honnan származnak. A plágiummal vádolt költemények száma

96 BAJZA, „A' hirlapi...”, *i. m.*, 201.

97 *Uo.*

98 *Uo.*

99 *Uo.*, 202.

100 A' FÖLSZÓLÍTOTT [KOVÁCSÓCZY MIHÁLY], „Bajza versei. Pest 1835. Ifj. Kilián György' tulajdona l. 213.”, *Literaturai Lapok*, 1836. aug. 12., 256–259; 1836. aug. 19., 262–266; 1836. aug. 26., 269–273.

101 *Uo.*, 256–259.

jelentős, és azt az érzetet kelti, hogy a szerző szinte egyetlen saját művel sem bír. Kovácsóczy azonban csak elvétele végez szövegszerű összevetéseket, így tételesen nem bizonyítja állításait.¹⁰² Az utolsó közleményben Bajza és a nagyjutalom kapcsolatát fejtegeti: „azért adá ki versgyűjteményét 1835ben, hogy vele 200 darab arany jutalmat nyerjen”. Ennek érdekében Bajzának különböző, az Akadémiát befolyásoló műveleteket tulajdonít. Egyrészt azt állítja, hogy a *Kritikai Lapok* hatodik és hetedik füzetében csakis 1835-ben megjelent könyvekről közölt negatív, ócsárló bírálatokat. Ezek a szövegek azonban egyáltalán nem személyesítők.¹⁰³ Másrészt azzal vádolja Bajzát, hogy *A' hírlapi csevegőknek* című cikkében kiemelt jelentést tulajdonított annak a *Literaturai Lapokban* megjelent fejtegetésnek, hogy a verseit sokan méltatják. Az Akadémia tagja a szófordulatot „B[ajza]. verseit sokan méltatják” alakban adta vissza írásában, mellyel Kovácsóczy szerint tudatosan a Tudós Társaság és a közönség befolyásolására törekedett.¹⁰⁴

Az Akadémia 1836 szeptemberében kezdett hozzá az 1835-ös nagyjutalmat érintő munkálatokhoz. 1836. szeptember 4-én Vörösmarty a Nyelvtudományi Osztályból Bajza verseit ajánlotta.¹⁰⁵ Nyíry István és Győry Sándor a Matematikai Osztály részéről Nagy *Arithmetikáját*, a Filozófiai Osztály Fejér *Metaphysicáját*, Kis János a Történettudományi Osztályból Jósika *Irányát* javasolta nagyjutalomra.¹⁰⁶ Kis Bajza verseit, míg Döbrentei Batsányi verseit terjesztette fel akadémiai dicséretre.¹⁰⁷ A nagyjutalom választmányi bizottsága a következőkből állt fel: Fáy András, Döbrentei Gábor, Győry Sándor, Kállay Ferenc, Stettner György, Szász Károly, Vörösmarty Mihály, Nyíry István.¹⁰⁸ A választmány nem talált egyértelműen kimagasló munkát az 1835-ös könyvtermésben, ezért a nagyjutalom ismételt megosztása mellett érvelt, amire az *Alaprajz* elvi lehetőséget, míg az 1833-as nagyjutalom gyakorlati példát is adott. Egyedül Bajza és Nagy munkáját tartották érdemesnek, ezért közöttük szerették volna felosztani a jutalmat. A választmány döntését azzal indokolta, hogy „így mind a' szorosabb tudományok, mind a' szép literatura' barátjai kielégítettnek”.¹⁰⁹ A nagygyűlés az előterjesztést nem hagyta jóvá, és a nagyjutalom odaítélését szavazásra bocsátotta. Az 1835-ös nagyjutalomról az Aka-

102 *Uo.*, 262–266.

103 SZAMOSY [SZONTÁGH Gusztáv], „Irány. Írta Jósika Miklós. Kolosvártt 1835. 8dr. 146 l. 2. Vázolatok. Írta Jósika Miklós. Kolosvártt 1835. 8dr. 195 lap.”, *Kritikai Lapok* 4, 1. sz. (1836), 3–17; TOLDY Ferenc, „Batsányi János poetai munkái. Második meg bővített kiadás. A' szerzőnek képével. Budán, a' kir. Universitas betűjével. 1835. 8dr. 218 l.”, *Kritikai Lapok* 4, 1. sz. (1836): 18–20; SZAMOSY [SZONTÁGH Gusztáv], „Az ember' kiformaltatása esmérő erejére nézve, vagy is a' köz hasznú Metaphysika. Írta Fejér György. Budán, 1835. 8dr. X–334. lap.”, *Kritikai Lapok* 4, 2. sz. (1836): 3–22.

104 *Uo.*, 269–273.

105 [VÖRÖSMARTY Mihály], [Nagyjutalomra ajánlja Bajza verseit], MTA KIK, Kt, RAL 15/1836.

106 Nyíry István nagyjutalomra ajánlja Nagy Károly Arithmetológiáját, MTA KIK, Kt, RAL 1/1836; Győry Sándor Nagy Károly Arithmetikáját ajánlja, MTA KIK, Kt, RAL 7/1836; JÓSIKA Miklós, *Irány* (Kolozsvár: Református Kollégium Nyomdája, 1835).

107 Választmányi Tudósítás az 1835dik évi 200 darab aranyból álló Nagy Jutalom iránt, MTA KIK, Kt, RAL 134/1836; BATSÁNYI János, *Poetai Munkái. Második, meg bővített kiadás*, (Buda: Magyar Királyi Universitas, 1835).

108 FEKETÉNÉ, *i. m.*, 39.

109 Választmányi Tudósítás..., *i. m.*

démia hetedik nagygyűlése 1836. szeptember 9-én szavazással döntött. Ennek eredményeképpen Nagy nyerte el a díjat, míg Bajza verseskötetét, Fejér *Metaphysicáját* és Jósika *Irányát* és *Vázolatját*¹¹⁰ dicséretben részesítették.¹¹¹ Schedel Bajza-kiadásában a következőképpen emlékszik vissza az eseményre: „4 szavazat többségével a Kritikai Lapok szerzőjét költői koszorujától elejtve, a nagyjuttalmat az utóbbinak decretálta [rendelte]. Ez volt Döbrentei boszúja, és – utolsó diadalma”.¹¹² Schedel jól láthatóan abban a narratívában helyezi el az események elbeszélését, hogy az esélyes Bajza Döbrentei mesterkedésének köszönhetően nem kapott nagyjuttalmat. Úgy állította be, hogy a titoknoki posztról leköszönt, de az Akadémián belül még mindig nagy szóval rendelkező Döbrentei képes volt érdemben befolyásolni a nagyjuttalom odaítélését.

A döntés meghozatala azonban még nem jelentette azt, hogy a sajtóban is lecsillapodtak volna a kedélyek. Ezt mutatja az is, hogy 1836. szeptember 28-án Helmeczy a *Társalkodóban* Palingenius álnévvel cáfolatot adott közre Kovacsóczy vádjaira.¹¹³ Véleményem szerint csak azért ekkor, mert egy esetleges fellépés akár kontraproduktív módon befolyásolhatta volna az akadémiai döntéshozatalt. Helmeczy álnévhasználatát illeszkedett Bajzáék gyakorlatába, akik az akadémiai ügyeket csak is pszeudonima mögé bújva tárgyalták. Ugyanakkor Kovacsóczy gyakorlatával ellentétesen igyekezett az olvasó figyelmét a valódi szerzőre irányítani:

Egy névtelen író – nevezzük K...nak – kit a' Kritikai Lapok' kétségkívül színtűgy megzaklatának, mint *Bajza'* több ellenét [...], olly alacsony szenvedéllyel támadja-meg ott *Bajzának* nemcsak verseit, de karakterét is, millyen tán egy nemzetnek literaturáját sem diszteleníti.¹¹⁴

Ezt követően Helmeczy a plágiumvád gyengeségeire mutatott rá, aminek érdekében összevetette Bajza *Megelégedés* című veresét és Kisfaludy Sándor *Boldog szerelmének* 36. dalát. Kimutatta, hogy a verseknek semmi köze egymáshoz. Továbbá felhívta arra is a figyelmet, hogy a névtelen szerző hamisan állította azt Bajza *A' ligethez* című verséről, hogy az Kölcsey *Berkemhez* című költeményének plagizált változata. Helmeczy a költemények keletkezési idejével cáfolta ezt, mivel Bajzáé 1822-ben, Kölcseyé pedig 1824-ben keletkezett. Végül így utasítja vissza a plágiumvádat: „ha [...] Bajza' lyrájának szintén az lesz is vala alapja, mint a' Kisfaludy S[ándor]. vagy akárki által már kidolgozott darabnak, ő azért még nem plagiarus, ha előadási bájával tárgyát mintegy ujja tudta

110 JÓSIKA Miklós, *Vázolatok*, (Kolozsvár: Tilsch, 1835).

111 D. SCHEDEL Ferenc, „Ötödik köz ülés' jegyzőkönyve. Pesten, a' ns. vármegye' nagyobb termében, 1836. sept. 11. délelőtti 10 órákor”, in *A' Magyar Tudós Társaság' Évkönyvei. Harmadik kötet. [1834–1836.]*, szerk. SCHEDEL Ferenc, (Buda: Magyar Királyi Egyetem, 1835), 152–155, 154–155.

112 BAJZA [József], *Összegyűjtött munkái. Második bővített kiadás*, kiad. TOLDY Ferenc, 6 köt., A magyar nemzet classicus írói, 10–13 (Pest: Heckenast Gusztáv, 1861–1863), 1: 203.

113 PALINGENIUS [HELEMCZY Mihály], „Bajza 's a' Literaturai Lapok”, *Társalkodó*, 1836. szept. 28, 309–310.

114 *Uo.*, 309.

teremteni”.¹¹⁵ Ezt követően áttér Bajza és a nagyjuttalom közötti kapcsolatra, mely miatt szerinte „kár volt K...nak annyit aggódnia”, mivel Bajza már „a’ nélkül is rég kapott jutalmat”.¹¹⁶ Állítását Bajza *A’ lantoz* című költeményével igazolja, mely alapján szerinte a szerző már elnyerte helyét a honi költők panteonjában, melynél nagyobb elismerés nem létezik, és nem fogható hozzá az akadémiai nagyjuttalom sem.¹¹⁷

A nagyjuttalom kérdését áttekintve sokkal inkább úgy tűnik, hogy Bajza és köre aggodott inkább, és mozgósított több erőforrást az Akadémián belül és a sajtóban. Ennek ellenére mégsem sikerült befolyást gyakorolniuk a díj kiosztására, és elnyerni a karrierépítési szempontból az egész új iskola számára lényeges kitüntetést. Bajza kudarcát, vagyis az anyagi és a kulturális megbecsültségtől való elesést, a nemzet egészének vélt megbecsülésével igyekezett ellensúlyoztatni a sajtóban.

A testületi kritika és a szerzői névhasználat mérlege

A fentebbiek alapján láthatóvá vált, hogy az akadémiai kritika megvalósulása egyáltalán nem Füredi Vida tervezete szerint valósult meg. Ő ugyanis nem számolt annak lehetőségével, hogy a recenzióírás kérdései, valamint a személyes érdekek képesek lehetnek megosztani azt a tudós testületet, melynek célja éppen a megosztottságból adódó problémák kiküszöbölése, és az írók, valamint a nemzet egységének megőrzése lett volna. Füredi felől olvasva az Akadémia sikeresen elkerülte kritikai folyóirata, a *Tudománytár* által felvetett veszélyeket, viszont a bírálatok helyett tevékenységük csak névvel vállalt ismertetések közlésére szorítkozott. A Társaság jutalmazási rendszere azonban megkövetelte, hogy az egyes művekről a tagok szigorú véleményt alkossanak. Az 1833-as és az 1835-ös nagyjuttalmak odaítélése kapcsán arra mutattam rá, hogy az Akadémián belüli ellentétek, illetve a tagok, elsősorban Bajza, Schedel és Vörösmarty karrierépítési törekvései mellékessé tették a belső használatra készült kritikai ítéletek igazságtartalmát. A díjak elnyerésének ugyanis komoly tétje volt: egyaránt jelentettek szellemi és anyagi elismerést. A testületen belüli frakciók és külső szövetségeik az elismerés megszerzése érdekében előszeretettel folytatták vitáikat a sajtóban, ahol törekvéseik miatt egyaránt megpróbáltak nyomást gyakorolni a közönségre és a díjakat odaítélő bizottságok munkájára is. Saját pozícióik védelmében, valamint az ellenfelek lejáratásának érdekében komoly szerepet szántak a különböző szerzői névhasználati stratégiáknak. Bajzaék a körülményekhez igazodva alkalmaztak álneves, kemény hangvételű cikkeket, vagy léptek fel a névtelenség ellenfeleként, és ítélték el a pseudonim szerzők megnyilatkozásait. A szerzői névhasználatnak azért is volt kiemelkedő szerepe ezekben a vitákban, mivel a részt vevő akadémiai tagok és a testület számára méltatlan lett volna a sajtóban való nyílt torzszalkodás. Az álnévhasználat segítségével viszont különösebb kötöttségek nélkül vívhatták meg küzdelmeiket.

115 PALINGENIUS [HELEMCZY Mihály], *i. m.*, 310.

116 *Uo.*, 310.

117 *Uo.*